

УДК 94(477) “17”

Л 17

Богдан ЛАЗОРАК

ОГЛЯД МАЛОВІДОМИХ ФАКТІВ З ІСТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПЕТРОПАВЛІВСЬКОГО БРАТСТВА У XVIII СТ.

Відомі для історіографічної традиції дослідження історії церковних братств Кам'янця-Подільського періоду XVIII ст., здійснені подільськими істориками-краєзнавцями у XIX ст., неодноразово привертала увагу дослідників, проте ніколи не були об'єктом докладнішого вивчення. Стаття заснована на ретельному зіставленні та аналізі раніше невідомих архівних даних із маловідомими розвідками українських і польських дослідників історії Кам'янецького Петропавлівського братства. У статті йдеться про внутрішню організацію Кам'янецького Петропавлівського братства в період його оформлення як уніатської церковної інституції в межах парафіяльного середовища мирян.

Ключові слова: церковне братство св. Апостолів Петра і Павла, місто Кам'янець-Подільський, Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія, статут братства, “Подольские епархиальные ведомости”, візитація.

У попередніх розвідках [20], [21], [22], [23], [24] ми неодноразово звертали увагу на недостатнє вивчення історії уніатських церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії [45, 258 – 276] періоду XVIII ст. в сучасній церковній історіографії. Досі актуальними залишаються пошук, аналіз та систематизація доступних джерел та маловідомих праць, присвячених проблемам інституційного розвитку уніатських братств, а також їхнього культурно-релігійного та фінансово-господарського видів діяльності у період XVIII ст. Скажімо, колекція братської документації (статути, книги реєстри прибутків та витрат, реєстри членів братств, судові справи та ін.), яка сьогодні зберігається у фондосховищах Національного музею

© Лазорак Богдан, 2010

ім. Андрея Шептицького у Львові, досі належно не проаналізована дослідниками. Це зокрема документи тих братств, які діяли в парафіях Львівського та Галицького єпархіальних крилосів, коли оригінали документації братств Кам'янець-Подільського крилосу в основному втрачені. Отже, актуальність запропонованої теми статті зумовлена необхідністю вивчення праць подільських дослідників, які у ХІХ – на поч. ХХ ст. змогли опрацювати та частково опублікувати документи з історії уніатських церковних братств Кам'янця-Подільського. Іншою актуальною складовою цієї теми є зростання наукового інтересу до історії уніатської церкви загалом, важливою складовою якої було парафіяльне середовище мирян.

Метою статті є спроба систематизувати факти до історії Кам'янецького Петропавлівського братства періоду ХVІІІ ст., які останнім часом були віднайдені у текстах маловідомих студій українських та польських істориків Поділля ХІХ – ХХІ ст. На підставі цих фактів необхідно виявити особливості дослідницьких підходів до трактування проблеми переходу церковних братств Кам'янця-Подільського до унії, процесу дисциплінаризації їхньої діяльності з боку Львівського капітулу, а також функціонального призначення братств та напрямів їхньої діяльності у межах внутрішньої організації уніатської церкви.

Порівняно з іншими церковними братствами, які існували в Кам'янці-Подільському у ХVІІІ ст., історіографія Петропавлівського братства є відносно невеликою, вона бере початок у ХІХ ст., коли ранньомодерну історію Подільських храмів ґрунтовно почали студіювати кам'янець-подільські історики-краєзнавці [43, 26]. Історію церкви та братства св. Апостолів Петра і Павла [16, 394 – 400] у різний час вивчали українські дослідники Б.Лотоцький [25], Ю.Сецінський [42], М.Орловський [28], Д.Синицький [44], М.Яворівський [60] та ін. [6]. Серед польських дослідників слід згадати праці А.Ролле [61], [69], М.Ролле [70], А.Урбаньського [71, 7 – 12], В.Кольбука [63, 226, 345, 351], [64, 329 – 336], М.Маркевича [67] та ін. [68, 137 – 198]. Варто зазначити, що працям польських істориків властива певна схожість у підходах до вивчення історії

кам'янецьких братств, підносячи на перший план контекстів соціотопографічного та соціально-економічного розвитку міста Кам'янця-Подільського, уникаючи при цьому аналізу релігійної діяльності братств. Окрім того, будучи позбавлені (через брак церковних джерел) достовірної інформації про функціональне призначення уніатських церковних братств та водночас займаючи позицію “ревних католиків”, польські дослідники часто плутали статус церковних братств у XVIII ст. зі статусом братств періоду XVI – XVII ст., які дуже різнилися навіть за напрямом ієрархічної підзвітності та ін. Нещодавно побачила світ монографія польської дослідниці Ренати Кароль-Мазур “Місто трьох націй. Дослідження з історії Кам'янця XVIII століття” [65], у якій дослідниця чи не вперше серед польських науковців зуміла простежити історію церковних братств Кам'янця-Подільського зазначеного періоду у контексті співжиття трьох релігійних (національних) громад: української, польської та вірменської. Серед сучасних українських дослідників міського життя Кам'янця-Подільського періоду XVI – XVIII ст. подібний підхід “трьох національних громад” застосував С.Крамар [18].

Згідно з локалізацією відомого подільського історика Юхима Сіцінського [55, 109 – 118], парафія кам'яної церкви Петра і Павла в Кам'янці-Подільському у XVIII ст. охоплювала північну та північно-східну частину Старого міста Кам'янця-Подільського: “...до скалы и по обеим сторонам р. Смотрича от старого моста до сада Витта” [41, 328, 37, 50 – 51, 39, 51]. На думку дослідника, церква була збудована у другій половині XVI ст. (приблизно у 1580-х рр.). План цієї церкви був дуже подібний до плану інших двох мурованих церков Кам'янця-Подільського: св. Трійці та Івана Хрестителя [37, 50 – 51, 39, 51, 30, 171 – 172]. Щоправда, Микола Жарких вважає, що храм св. Апостолів Петра і Павла все ж таки було засновано у 1591 р. [12].

На думку академіка Іона Винокура [9, 103 – 107], ще у XVI ст. при Петропавлівській церкві існували чоловіче та жіноче братства, які відстоювали інтереси місцевої української православної громади. На думку дослідника, російський купець Трифон Коробейников, відвідавши Кам'янець-

Подільський у 1593 р., подарував церкві і братствам золото для підтримки їхньої діяльності [9, 103 – 107].

У 1672 р. церква св. Петра і Павла була позначена на плані Кам'янець-Подільського, який був укладений польським міщанином Кипріяном Томашкевичем [41, 319, 28, 973, 59].

Перехід Петропавлівської парафії на унію, відповідно до гіпотези І.Винокура, слід відносити саме до 1672 р., коли турецька влада передала церкву разом із мирянами в управління уніатам [9, 103 – 107]. Однак свого часу Ю.Сіцінський та А.Ролле (Й. Антоні) вважали, що у 1672 р. храм було передано в управління не уніатам, а католикам, парафія яких колись належала костелу Св. Катерини, що попередньо був зруйнований турками під час бомбардування міста [41, 319, 39, 51, 61, 124 – 126, 244, 70, 19 – 20]. Правдоподібнішим є твердження М.Жарких [12], який вважає 1699 р. верхньою межею переходу парафії до унії. На думку Ю.Сіцінського, лише в 1700 р. усі кам'янецькі церкви перейшли до унії, перебуваючи з цього часу у віданні львівського уніатського єпископа, управляючись за посередництва кам'янецького офіціала [41, 320]. Станом на 1700 р. перехід парафій до унії відбувся нерівномірно, супроводжуючись певним протистоянням з боку священників, які часто агітували мирян до непокори. Така тенденційність у процесі переходу парафій до унії на Поділлі [4, 435 – 450] чітко простежується у тексті звіту (про візитацію) уніатського офіціала Дмитра Коритинського від 13 – 15 серпня 1700 р., який, у цей час відав справами поширення унії в м. Збараж [3, 312 – 313], [VII, 140 – 144]. Щоправда, Микола Андрусак, покликуючись на тексти Василя Біднова, вважав, що з часу прийняття Андрусівського перемир'я 1667 р. церковні братства Кам'янець-Подільського, членами яких були залишки дрібної шляхти і міщани, “не багато могли вдіяти в обороні прав православних” [2, 31, 5], тому відносно легко переходили до унії. Фактично після прийняття постанов сейму 1672 р. “православні братства не повинні були зноситися зі східними патріархами у справах віри, як це було раніше; якщо у них виникали спірні релігійні питання, то за вирішенням їх вони повинні були звертатись або до місцевих єпископів, або ж до світських судів” [3, 289]. Недарма в період од 1700 р. і аж до

моменту прийняття засадничих постанов Замойського собору 1720 р. [33, 291 – 293, 66, 79 – 80, 52, 99 – 101, 103 – 112] католицька ієрархія продовжувала позиціонувати уніатську церкву на Поділлі, зокрема в Кам'янці-Подільському, як церкву “другого гатунку” [65, 355], незважаючи навіть не те, що, починаючи з кін. XVII ст., католицькі полемісти “справжню Русь” в основному розуміли як “Русь уніатську” [36, 110].

Навіть після того, як на поч. XVIII ст. церква св. Апостолів Петра і Павла разом із братством остаточно перейшли до унії [41, 329], турецьке панування [17, 116] ще довго відображалось у низькій чисельності мирян, а звідси – у доходах цієї парафії та доходах церковних братств зокрема [41, 319, 20, 232 – 233]. Тенденція до зменшення людності міст та сіл Поділля часто зумовлювалася значними міграціями на північ та захід (наприклад, на територію Волині) [62, 107]. До всього доклалися наслідки військової нестабільності 1700 – 1709 рр., а також катастрофічні пошесті 1721, 1730, 1733, 1737 – 1738, 1748, 1756, 1769 – 1771, 1780 – 1781 рр., періодичні пожежі 1771, 1774 рр. та голод 1711, 1787 рр. та ін. [20, 232 – 233, 65, 383 – 403]. Приріст населення на Поділлі спостерігався лише в останній третині XVIII ст. [62, 107].

Відповідно до реєстру духовенства, церков і монастирів Львівської єпархії, за владцтва Йосифа Шумлянського періоду 1700 – 1708 рр. у Кам'янці-Подільському було одинадцять церков: св. Трійці (катедральна), св. Миколая, св. Івана Хрестителя (Євангеліста), св. Архистратига Михайла, св. Різдва Христового, Успення Пресвятої Богородиці, Преображення Христового, Воздвиження Чесного Хреста, св. Преподобного Онуфрія, св. Апостолів Петра і Павла, Вознесіння Христового, Покрову св. Богородиці (замкова) [50, 582]. В цей час церква Петра і Павла розташовувалася на вул. Зантуській [31, 185, 201, 19, 196] і належала до духовного капітульного підпорядкування (*Duchowny kapitularny*) [50, 582].

Досліджуючи акти генеральних візитацій Кам'янецького деканату XVIII ст. [39, XX] (більшість їх не збереглися; найраніший збережений акт візитації церкви датовано 1730 – 1731 рр.) [48, 59], Ю.Сіцінському вдалось віднайти певну інформацію про внутрішнє планування церкви станом на 1740

р., коли, окрім головного вівтаря св. Апостолів Петра і Павла, в церкві були ще два бічні вівтарі: один – імені св. Миколая Мирлікійського, інший – св. Великомучениці Варвари [39, 52]. Інформацію про убогість зовнішнього фасаду храму дослідник віднайшов у текстах генеральної візити 1758 р.: “замість куполу церква була вкрита похилим дахом, дзвіниця була вмонтована на воротах, які через недостатність фінансових засобів не мали жодного покриття” [39, 52]. Така економічна ситуація частково спростовує думку польського дослідника Вітольда Кольбука, що приблизно в 1772 р. церква св. Апостолів Петра і Павла, перебуваючи під патронатом короля, отримала статус катедральної [64, 226]. Утім, таке твердження вперше було піддане сумніву польською дослідницею Ренатою Король-Мазур, яка вважає, що у цей час церква Петра і Павла залишалась однією із найменших святинь міста, не маючи достатніх фінансових можливостей для виконання функцій катедрального храму [65, 357]. У списку церков Львівсько-Кам’янецької єпархії періоду 1762 – 1796 рр., укладеному о. Дмитром Блажейовським, церква св. Петра і Павла внесена як типова мурована міська церква без статусу катедральної [7, 203]. Водночас у цьому ж списку відсутня інформація про існування катедральної василіанської церкви св. Трійці в період 60 – 90-х рр. XVIII ст., тому слушними були застереження професора А.Савича, що за відсутності джерел “важко судити, чи існувало петропавлівське братство у Кам’янці-Подільському рівнобіжно з Троїцьким, чи воно його заступило (замінило)” [35, 172].

Основний блок інформації про творців та діяльність Петропавлівського братства у XVIII ст. нині знаходимо у працях подільських істориків, які станом на XIX ст. мали доступ до втрачених на сьогодні кам’янецьких церковних архівів [47, 105 – 111]. Наприклад, із текстів візитації Івана Громницького 1758 р., Ю.Сіцінський вперше з’ясував, що у цей час при церкві св. Апостолів Петра і Павла українська громада зуміла водночас організувати три церковні братства [39, 52, 65, 365], які, подібно до братств Кам’янецької церкви Івана Хрестителя [21, 237], мали свій окремий статут. Статут старшого чоловічого братства св. Апостолів Петра і Павла був стверджений 1 травня 1736 р. львівським єпископом Атанасієм Шептицьким [25, 435]. У

1758 р. до складу братства входили якийсь Дмитро Краковецький, скарбій Антоній Царевський та парафіяльний священник Іван Угринович, який був закріплений за церквою за презентою кам'янецького магістрату від 20 вересня 1756 р. [39, 52]. 7 липня 1737 р. миряни організували при церкві молодше, жіноче (сестринське) братство Св. Великомучениці Варвари, статут якого також був стверджений А.Шептицьким. До цього братства входили зокрема Анастасія Мокрицька та Єлена Зборовська [39, 52]. Інший львівський владика Леон Шептицький, у 1754 р. ствердив статут для молодшого чоловічого братства св. Івана Хрестителя [16, 381 – 387], яке згодом також було стверджене кам'янецьким офіціалом Онуфрієвичем [39, 52]. Напевне, це були сини представників старшого братства. Чоловічі і жіночі молодші братства об'єднували неодружену молодь. На думку В. Фіголя, членство в молодших братствах автоматично припинялося вступом мирянина в монастир або одруженням. У разі одруження мирянин зобов'язувався “невідклично вписатися до старшого братства” [56, XVI, 146 – 147]. Не виключено, що молодші братства виникали при братських школах, оскільки часто до їх складу входили школярі [56, XVI, 146 – 147]. Проте так чи інакше молодші братства фактично готували парафіяльну молодь до вступу у старші братства, така тенденція чітко простежується у братських реєстрах молодших та старших братств [23, 304 – 305].

Потрібно зазначити, що під час візиту Петропавлівської церкви у 1758 р. кожне братство окремо представляло на огляд візитатору І. Громницькому свої статuti. Така ретельність із боку братств свідчить про пошкваллення процесу дисциплінаризації діяльності церковних братств в унійний період їхньої історії [23, 292 – 293].

Починаючи з 2 травня 1793 р., коли генерал-аншеф російської армії Михайло Кречетніков оголосив для Поділля маніфест про приєднання колишніх земель Речі Посполитої до складу Російської імперії [38, № 16], греко-католицькі церковні інституції починають зникати. У жовтні 1795 р. усі кам'янецькі церкви, в тому числі і Петропавлівська, разом із братствами були приєднані до православ'я. Найбільше до цього процесу

долучилися благочинний Кам'янецької округи М. Ісаєвич та його помічник протоіерей (благочинний декан, священник м. Жванця) І.Добровольський.

*Внутрішня організація братства
св. Апостолів Петра і Павла*

На думку польського дослідника Здіслава Будзинського [62, 240], з настанням XVIII ст. для церковних братств прийшла нова ера історії. У цей час кількість мирянських братств починає неухильно зростати, причому візитаційна статистика доводить їх повсюдне виникнення не тільки у великих містах, а й у невеликих містечках та дрібних сільських парафіях, часто за особистого сприяння єпископів [62, 240].

У 30-х рр. XVIII ст. львівським владикою Атанасієм Шептицьким було стверджено рекордну кількість братських статутів у Львівсько-Кам'янецької єпархії. На відміну від Львівського крилоського намісництва [23, 291], кількість братських статутів періоду XVIII ст., які збереглися для Кам'янецького крилоського намісництва до нашого часу, є нечисельною, причому їх тексти відомі, як правило, в у вигляді опублікованого матеріалу [23, 288]. Варто зазначити, що в опублікованих текстах цих статутів подільські дослідники намагались упускати титуляції Святійшого Папи Римського [23, 293], які у XVIII ст. були поширені майже у всіх текстах єпископських статутних грамот [42, 44, № 21, 687 – 691]. Публікація неповного тексту статуту Петропавлівського братства вказує на конфесійну заангажованість подільських дослідників, які намагались уникати питання переходу колишніх православних братств до унії.

Першого травня 1736 р. було підписано статут для кам'янецького старшого братства Петра і Павла [25]. У 1863 р. цей документ був виявлений в архіві церкви Петра і Павла, і цього ж року був опублікований подільським дослідником, протоіереєм Ю. Лотоцьким, який у 1832 – 1875 рр. був парохом цього храму [25, 39, 52 – 53]. Оскільки оригінал цього джерела не зберігся, інформаційна цінність та значення публікації статуту в “Подольских епархиальных ведомостях”

[11] (навіть без супровідного аналізу його артикулів) для сучасних дослідників уніатської церкви є надзвичайно вартісним історичним джерелом церковного походження.

На основі тексту статуту чітко простежується уніатський характер [24, 502 – 503, 22, 106 – 107, 23, 287 – 288] організації та діяльності Петропавлівського братства у XVIII ст. На думку Ю. Лотоцького, саме цей статут міг бути взірцем для тих церковних братств, які належали до в Кам'янецького крилоського намісництва, і приблизно у цей же час щойно створювалися або ж приймали унію [25, 435]. Порівнюючи текст цього статуту з текстами інших братств Львівсько-Кам'янецької єпархії, ми бачимо чимало схожих рис, а в окремих випадках навіть ідентичностей у текстологічній структурі та змісті братських артикулів, що вказує на уніфікацію текстів статутних документів (книг-статутів та одноаркушевих грамот) по всій єпархії в часі владцтва Атанасія Шептицького [23, 291 – 295].

Статут 1736 р. узаконив внутрішню організацію братства, закріплюючи в артикулах обов'язки кожного члена братства. Мирянин, який прагнув вступити до братства, зобов'язувався взяти участь у символічному акті присягання [25, 437] на вірність братству та уніатській церкві. Акт присягання відбувався згідно з давньою православною схемою [22, 118 – 119]: після сповіді та покаяння претендент у присутності членів братства та братського священика, виголошуючи своє ім'я, присягався вірно виконувати та зберігати приписи братських артикулів на користь церкви та братства Петра і Павла [25, 437]. Одразу після присягання новоприйнятого братчика вписували у братську метричну книгу (братський реєстр), у зв'язку з чим він зобов'язувався пожертвувати на користь братства 1 фунт воску (львівський фунт дорівнював 405,2 г) [15, 528], який вносився на зберігання до братської скриньки. Зазначимо, що серед львівських братств термін “скринька” часто позначався терміном “пушка” [56, XV, 224], а серед кам'янецьких – “кружка” [25, 437].

Слід підкреслити, що статут 1736 р. зобов'язував усіх братчиків систематично організовувати братські збори [25, 437 – 438], які повинні відбуватися в недільні дні, часто під час парафіяльних (наприклад, на св. Петра і Павла) та великих церковних свят. Такий час зборів був пов'язаний із тим, що в ці

дні братчики, як правило, були позбавлені турбот про свої світські буденні справи: наприклад, виконання повинностей на пана та ін. [23, 317 – 318]. Усі члени братства повинні були з'являтися в обов'язковому порядку. Зазначимо, що згідно зі статутом, засідання могло бути не тільки у храмі, а й у будинку старшого братчика. Під час зборів обговорювались питання релігійної та фінансово-господарської діяльності, також ретельно звірялися книги прибутку та витрат. Кожен член братства під час зборів вносив до братської скриньки по 3 гроші [25, 438]. Особливу роль у братській організації відігравали елекційні збори братчиків, які відбувались щороко в неділю апостола Фоми (наступна неділя після Великодня, провідна неділя). Під час таких елекцій старший братчик у присутності всіх членів братства звітував про прибутки та витрати братства за минулий рік [25, 438]. Після звіту відбувались вибори нового керівного складу братства: 2 старші та 2 молодші братчики. Якщо діяльність попередніх братчиків була визнана відповідальною, без жодних фінансових різниць та махінацій, братські збори, переважно, переобирали цих братчиків на новий термін. Зрештою, артикули братства Петра і Павла від 1736 р. зобов'язували старших братчиків присягати на чесному веденні фінансово-господарських справ [25, 438]. Контроль за братською скринькою належав до обов'язку одного старшого братчика, а ключ від неї утримував один молодший братчик. Отже, двоє осіб мало одночасний безпосередній доступ до матеріальних цінностей братства. Для того, щоб уникнути фінансових махінацій серед братства, артикули статуту обумовлювали заборону довіреним братчикам керувати скринєю самовільно, право відкривати її надавалося лише під час братських зборів [25, 438].

З приводу врегулювання можливих внутрішніх суперечок між братчиками статут Петропавлівського братства допускав існування братського суду, уникаючи тим самим вирішення дрібних справ на рівні єпископського консисторського суду [56, XV, 248, 46, 27]. Якщо справа торкалася винятково особистих образ братчика та його роду, то винуватця зобов'язували сплатити 4 фунти воску для братства, і привселюдно попросити у потерпілого прощення. В іншому разі винуватець повинен був

сплатити 10 фунтів воску і відбувати карцер сидінням у дзвіниці, в неділю після Служби Божої, протягом 4-х годин, після чого він повинен був обов'язково просити вибачення в потерпілого [25, 438].

У сла�ніших суперечках, наприклад, у разі побиття братчика іншим братчиком, внутрішнім судом керував парафіяльний священник, який навіть у присутності всього братства часто сам виносив вирок. Якщо винуватець не виконував судових приписів (декретів) священника, згідно братськими артикулами, братчика викреслювали з братського реєстру, позбавляючи права брати участь в організації братства в майбутньому [25, 439]. Натомість у статуті 1736 р. нічого не сказано про порядок проведення тих судових справ, які часто могли виникати між священником та братством (миряними) у XVII – XVIII ст. [51, СП, 104 – 107, 23, 317 – 318].

На особливу увагу заслуговують артикули, які регламентували участь пароха в організації діяльності Петропавлівського братства загалом. Наприклад, в одному з артикулів зазначалося: “Прочіи же зде жіючіи братія, по длугь описаня, высшого мають радитися, и писаній на пользу душевную оть священника послушати; котрому, яко отцу своему, вшелякую належи тую почесть, референцію, и пошанованя ставати, заховуючи его при всѣх належитих молитв хоріи звыкли чиниты...” [25, 440]. Такі установки артикулів фактично забезпечували пароху провідне місце у братстві, закріпивши за ним особливі повноваження: постійну участь в засіданнях братства, голосування у виборах старших братчиків, а звідси також право першим приймати присягу від тих, хто вступає на місце старшого чи вперше приймається до братства. Значимо, що остаточно розвиток цієї тенденції завершився прийняттям Атанасієм Шептицьким у 1744 р. так званого “*Decretum reformationis Leopoliensis*”, який хоч і видавався спочатку для Львівських братств, однак потім був поширений на братства всієї єпархії. На думку львівського дослідника Володимира Фіголя, “Згідно з духом “*Decretum reformationis Leopoliensis*” братські священники-душпастирі мали сильний вплив на братські справи” [56, XVI, 142].

До прийняття постанов Замоїського собору 1720 р. усі без винятку братства Кам'янця-Подільського разом із братськими священиками здавна підпорядковувалися владі кам'янецького намісника, який перебував при кафедральному Свято-Троїцькому храмі [44, № 20, 639]. Наприклад, під час виборів львівського владики Арсенія Желиборського у 1641 р. церковне братство св. Апостолів Петра і Павла (у числі трьох кам'янецьких братств) голосувало на чолі з кам'янецьким намісником Теодором [29, 10, 49, 83] (останні вибори львівського єпископа, у яких брали участь братства, були виборами Атанасія Шептицького 1715 р.) [13, 220]. На думку Д.Синицького, у XVIII ст. така ситуація певною мірою, перешкоджала Атанасію Шептицькому провадити перехід Кам'янецького крилосу до унії [44, № 20, 639]. У зв'язку з цим, у 1722 р. А. Шептицький замість намісника призначив при Святотроїцькій кафедрі офіціала з числа ордену василіан (у 1925 р. офіціалом став Інокентій Римбала) [44, № 20, 639], які, порівняно з білим духовенством ретельніше дотримувалися церковного права [22, 116, 58, 63 – 66]. Відповідно у 1723 – 1724 рр. А. Шептицький перевів з кафедральної церкви Св. Трійці до церкви св. Апостолів Петра і Павла пресвітера Стефана Краковецького [10, № 4, 154, 44, № 18, 578], який, проте, не одразу почав виконувати обов'язки парафіяльного священика. Така подія була зумовлена прагненням членів магістрату від української громади міста і членів Святотроїцького братства обрати о. С.Краковецького священиком до церкви Воскресіння Христового, що, зрештою, і було зроблено [44, № 20, 643]. Однак василіани силою не допускали С.Краковецького до Вознесенського храму, намагаючись підпорядкувати церкву монастиреві, тим самим розпочавши конфлікт з українською громадою міста [44, № 20, 643].

Братським священиком, який фактично прилучився до організації Петропавлівського братства у 1736 р., був Іван Пліський (1735 – 1740). Згодом у храмі служили священики: Іван Угринович (1756 – 1758), Дмитро Минка (1780), Василь Корендович (1790), Михайло Боровський (1795 – 1796) та ін. [39, 52]. У XVIII ст. за церковними братствами зберігалось право

самим обирати священика для парафії. На думку Меланії Бордун, у цей час церковні братства дуже часто просили єпископів висвятити конкретного священика [8, 59]. На думку дослідниці, більшість братських рекомендацій чи прошень надходило до єпископа з вільних містечок та сіл, причому миряни у своїх проханнях “відносять ся не раз з правдивим привязанем і любовію до своїх вибранців” [8, 59]. Недарма у XVIII ст. церковні братства в разі завдання священиком моральних (занедбання священичих обов’язків та ін.) і матеріальних (грошові та земельні здирства, побої) кривд мирянам, одразу звертались до духовного єпископського суду [8, 61 – 69]. Переважно братства скаржилися на часті відвідини священиками місцевих корчем, тим самим прагнучи зберегти християнське “лице” парафії та й, зрештою, бажаючи бачити “у своєму пароху здійснене свого дуже скромного і примітивного ідеалу душпастиря” [8, 61]. У разі, коли священик приходив на підпитку відправляти службу, братства наважувалися на більш кардинальні заходи, самосудно відбираючи у священика “ключ церковний” [8, 67, 86].

У статуті Петропавлівського братства також був закладений принцип взаємної фінансової допомоги між членами братства та між братством і парафіяльним середовищем мирян. Із цього приводу в артикулах було записано: “Мають теж братія едень другого в □ випадках □ допомагати, и ратувати и не только сами себе, но и иных □ християнських людей; а особливо, ежели бы брат □ которій в □ недостачество подупал □ повинни братія церковними п □ нязами его подпомагати” [25, 439]. Тим самим братство сприяло фінансовій стабільності в межах парафії, часто “рятуючи” своїми грошовими позиками чи іншими даруваннями загальну платоспроможність до пожертв, як серед братчиків (членські внески), так і серед прихожан (пожертви на Службу Богу та ін.).

Серед релігійних обов’язків братства, які обумовлювалися у статуті 1736 р., була опіка братства над обрядом поховання померлого братчика. Обряд передбачав участь усього братства в церемоніальному супроводі померлого до церкви, в якій правилася поминальна Служба Божа, заздалегідь зорганізована братством. Після чого ім’я померлого вписувалося в “книгу

успоших”, а його тіло ховалося в спеціально відведеному місці парафіяльного цвинтаря. У разі, коли братство організувало поховальний обряд для іншого парафіянина, який не був членом братства, статут зобов’язував сплачувати на користь братства 1,5 гривні [25, 439].

Братські артикули покладали на братство обов’язок організувати при церкві Петра і Павла шпиталь, де провадити опіку над бідними та хворими прихожанами. Братський шпиталь був також притулком для подорожуючих [25, 439], об’єднанням нужденних у межах парафії [32, 250]. Правдоподібно, що не кожне братство могло утримувати шпиталь, незважаючи навіть на приписи артикулів щодо його створення [259 – 265].

У тексті статуту братства Петра і Павла 1736 р. простежується певна диференціація структури братства. В одному з братських артикулів (які, до речі, в публікації Ю.Лотоцького не пронумеровані) у плані організації братства обумовлюється участь мирян, які не належали до парафіяльного середовища церкви Петра і Павла. З цього приводу у статуті записано: “Каждїй чоловѣк христіанскїй посторонній, и поближній, духовній, шляхетній купец и вшелякой кондиції, вписавшия в сіє братство, повинен бывать в схаццѣ, в недѣль четыре и грошій шесть до скринки дати. А кто бы так за далекостію края немогл бывать, то принаймнѣй в четверть року, албо и в цѣлій рокѣ, долженъ есть бувати в схаццѣ и раду братерскую мѣти. И повинность дорочную до скринки отдавати” [25, 439 – 440]. Тобто до братства могли входити миряни навіть із навколишніх сіл чи міст. Вписування позапарафіяльних людей давало змогу братству розширювати потенційне поле для своєї релігійної та фінансової діяльності. Тому нерідко на користь братства у формі фондуку записувалось майно мирян, які проживали на території інших парафій, проте були членами братства Петра і Павла. Така практика зародилася при Львівському Успенському братстві, поширюючись протягом всього XVII ст. серед інших церковних братств. У разі, коли віддаль між братством і його членами була надто великою для безпосередньої участі у роботі братства, такі члени братства нерідко обмежувалися ширими внесками (мощі

святих, гроші та ін.), як, наприклад, у випадку Івана Виговського чи Павла Тетері, які були вписані до реєстру Львівського Ставропігійного братства після залишення гетьманського уряду [2, 181 – 188].

Так чи інакше, в статутах Петропавлівського братства 1736 р. було укладено давні православні принципи організації церковних братств, які були фактично копіями текстів православних артикулів Львівського Ставропігійного братства. Нововведення в основному стосувалися регламентації: участі братського священика у братстві та його взаємин з іншими учасниками братства – мирянами; взаємин братства з капітулом (чи єпископським намісництвом), зокрема в плані дисциплінаризації діяльності братства (фінансові звіти і т.д.), а також загальних правил виконання постанов епархіальних соборів [49, 45, 129, 289, 343, 359, 369].

Після ствердження статуту було здійснено реєстр братчиків новоствореного уніатського братства, який, на жаль, не зберігся до наших днів [25, 441].

Необхідно зазначити, що зміст артикулів Петропавлівського братства 1736 р. певною мірою підтверджує рефлексію Івана Франка: у XVIII ст. “братства мали тільки одну мету – дбати про “благоліпіє” обряду, про церковні знадоби, світло, про порядок у церкві і при всяких обходах” [57, 1]. Така однозначність позиції вченого при трактуванні діяльності уніатських церковних братств, очевидно, була зумовлена відносно невеликим колом братської документації періоду XVIII ст., доступної у XIX – на поч. XX ст. для самого І. Франка [I], [II], [III], [IV], [V], [VI]. Сучасні порівняльні дослідження уніатських статутів, виданих Атанасієм та Левом Шептицькими, усе ж, дають змогу твердити про існування різних видів діяльності братств у XVIII ст.: релігійну, харитативну та професійну (за напрямом фінансово-господарської спеціалізації), а часті судові справи братств із братськими священиками XVIII ст. нашттовхують на думку про можливість збереження певних ставропігійних стереотипів у братському колі мирян [8, 61 – 67, 53], проте таке твердження теж є двозначним і потребує спеціального дослідження.

Незважаючи на те, що згаданий статут Кам'янецького Петропавлівського братства не передбачав підпорядкування братства іншим мирянським організаціям, доконаним залишається той факт, що Петропавлівське братство у XVIII ст. все ж таки перебувало у віданні Кам'янецького Свято-Троїцького братства [44, № 20, 641], яке, подібно до Успенського Ставропігійного братства у Львові, займало у Кам'янці-Подільському головуюче місце.

Зрештою, так само, як і у Львові, діяльність церковних братств Кам'янця-Подільського у XVIII ст. була складовою діяльності української національної громади загалом, представляючи та захищаючи інтереси “латино-уніатів” з боку провладної польської громади [14, 66 – 67, 54]. Однак, насправді між братствами обох центрів крилоських намісництв, у плані “національної співпраці” існувала певна відмінність. На думку Р.Кароль-Мазур, церковні братства українських церков долучались до співпраці з вірменськими та польськими церковними братствами, створюючи для трьох національних громад Кам'янця-Подільського “винятково толерантний” стиль співжиття, безпечно займаючись кожен своїми релігійними та фінансово-господарськими справами [65, 365, 370 – 377]. Підтвердженням цього є, скажімо, відсутність у міських книгах жодної інформації про судові справи між учасниками братств відмінних конфесій [65, 377].

Джерела та література

I. Відділ рукописних фондів і текстології інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (далі – ІЛШ). – Ф. 3. – Спр. 4823. – Арк. 7 – 19.

II. ІЛШ. – Ф. 3. – Спр. 4832. – Арк. 2 – 48.

III. ІЛШ. – Ф. 3. – Спр. 4833. – Арк. 1 – 35.

IV. ІЛШ. – Ф. 3. – Спр. 4834. – Арк. 1 – 97.

V. ІЛШ. – Ф. 3. – Спр. 4835. – Арк. 3 – 41.

VI. ІЛШ. – Ф. 3. – Спр. 4836. – Арк. 3 – 33.

VII. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссією для разбора древних актов, височайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. 1: Акты об унии и состоянии православной церкви с половины XVII в. ка. (1648 – 1798) – Т. 4. – К. : Университетская типография, 1871. – 746 с.

1. Андрусак М. Львівський Єпископ Йосиф Шумлянський та його змагання за права для духовенства й об'єднання церков // Логос. – Йорктон : Б. в., 1978. – Т. 29. – Ч. 1. – С. 23 – 58.
2. Андрусак М. Павло Тетеря та Львівська Ставропігія // Записник Наукового Товариства Імени Шевченка (далі – ЗНТШ). – Т. СЛІ. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1931.
3. Антонович В. Монографіи по исторіи Западной и Юго-Западной Россіи. – Т. I. – К. : Типографія Е. Я. Федорова, 1885. – 351 с.
4. Бантыш-Каменский Н. Историческое извѣстіе о возникшей в Польшѣ Унії. – М. : Синодальная Типографія, 1805. – 454 с.
5. Беднов В. Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum). – Минск : Лучи Софии, 2002. – 432 с.
6. Біла С. Краєзнавча тематика у дослідженнях подільських істориків Церкви // Студії з архівної справи та документознавства. – К. : Держкомархів України УНДІАСД Європейський університет, 2003. – Т. 10. – С. 75 – 79.
7. Блажейовський Д. Поважні осяги та великі втрати. Список епархій, парафій та монастирів від Попраду по Дніпро (1768 – 1991). – Львів : Каменярь, 2008. – 463 с.
8. Бордун М. З життя українського духовенства Львівської епархії в другій половині XVIII в. // ЗНТШ. – Т. СІХ. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1912. – С. 39 – 90.
9. Винокур І., Хотюн Г. Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник: Путівник / Худож. В.В. Ковальчук; Фотозйомка П.М. Березіна. – Львів : Каменярь, 1986. – 158 с.
10. Головацкий Я. Львовская русская епархія за сто лѣтъ назад. Описання в донесені, поданном, епископом львовским, луцким и каменецким, в 1761 году // ПЕВ, н. о. – Каменець-Подольській: тип. Свято-Троїцького братства, 1865. – № 3. – С. 103 – 111; № 4. – С. 163 – 177.
11. Григоруk О. “Подольские епархиальные ведомости” як джерело до вивчення духовно-релігійної та церковної історії Поділля // Історія релігії в Україні. – Львів : Логос, 2009. – Кн. II. – С. 58 – 64.
12. Жарких М. Храми Поділля. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/xramypod/82kamjanec.html#KPPetroPCerk>
13. Зубрицький Д. Лїтопись Львовскаго Ставропігїяльнаго братства // Временник Ставропігїйскаго института с мѣсяцесловом на обыкновенный год 1926. – Львов : Типографія Ставропігїйскаго Института, 1925. – 269 с.

14. Капраль М. Національні громади Львова XVI – XVII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 440 с.
15. Капраль М. Привілеї національних громад міста Львова (XVI – XVIII ст.) / Упор. М.Капраль, наук. ред. Я.Шашкевич, Р.Шуст. – Львів : МГО “Документальна скарбниця Львова”, 2000. – 576 с.
16. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. – Львів : “Свічадо”, 2004. – 472 с.
17. Колодзейчик Д. Кам’янецький еялет: турецькі джерела до історії Поділля 1672 – 1699 років // Український археографічний щорічник. – Вип. 1. – Т. 4. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 113 – 118.
18. Крамар С. Місто Кам’янець на Поділлі у XVI – XVIII століттях: магдебурзьке право, судочинство та самоврядування громад. Історико-правовий нарис. – Кам’янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2010. – 336 с.
19. Крикун М. Люстрація Кам’янця-Подільського 1734 р. (до питання про житловий фонд українського міста у XVIII ст.) // Український археографічний щорічник. – К. : Наукова думка, 1993. – Вип. 2. – Т. 5. – С. 193 – 261.
20. Лазорак Б. Братство Мирян при церкві Святого Миколая в Кам’янці-Подільському (XVIII ст.) // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т.Біленко (гол. ред.), Р. Попп, С. Макачук та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – Вип. 24. Історія. – С. 229 – 249.
21. Лазорак Б. Інституційне оформлення та діяльність церковного братства Івана Хрестителя в Кам’янці-Подільському // Питання історії України. Збірник наукових праць. – Т. 12. – Чернівці : Технодрук, 2009. – С. 233 – 252.
22. Лазорак Б. Інституційне оформлення церковного братства Різдва Христового в Жовкві (XVII – XVIII ст.) // Жовква крізь століття. Науковий збірник. – Вип. 1. – Жовква : Видавничо-виробниче підприємство “Місіонер”, 2010. – С. 106 – 132.
23. Лазорак Б. Рукописна книга-статут церковного братства Святого Архистратига Михайла в Запитові 1734 р. (інституційно-правова роль, зміст та формуляр документа) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 13. – Дрогобич : Коло, 2009. – С. 287 – 321.
24. Лазорак Б. Статут Лева Шептицького для Львівського Хрестовоздвиженського братства 1762 р. // Історія релігії в Україні. – Кн. 1. – Львів : Логос, 2010. – С. 502 – 511.
25. Лотоцкий Б. Правила для православного братства, учрежденного 1736 года при Петропавловской церкви в □ г.

Каменець-Подольськом // ПЕВ. н. о. – Каменець-Подольський: Тип. Свято-Троїцького братства, 1863. – № 11. – С. 435 – 441.

26. Матеріали для книгознавчого репертуару Поділля (1852 – 1923): Бібліограф. посібник / Укл. Т. Р. Соломонова; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського; Вінниц. обл. краєзн. Музей. – Вінниця : Діло, 2006. – 352 с.

27. Навроцька А. Найдавніша книга духовного суду Львівської православної єпархії 1668 – 1674 років (зі збірки національного музею у Львові) // Український археографічний щорічник. – Вип. 13 – 14. – Т. 16 – 17. – К. : Український письменник, 2009. – С. 284 – 302.

28. Орловский М. Краткие сведения о каменецких православных церквях и католических костёлах // ПЕВ. н. о. – Каменець-Подольський: Тип. Свято-Троїцького братства, 1865. – № 22. – С. 972 – 976.

29. Памятная книжка Подольской губернии на 1859 год, с двумя фотографич. видами г. Каменца / Под. ред. Подольских Губерн. Вѣдомостей. – Каменець-Подольськ : Тип. Губернскаго правленія, 1859. – 176 с.

30. Памятники градостроительства и архитектуры УССР: иллюстрированный справочник-каталог. – Т. 4. – К. : Будівельник, 1986. – 375 с.

31. Петров М. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII – XVIII ст. (Історіографія. Джерела). – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 384 с.

32. Потимко О. Шпиталі Львова XIV – XVIII століть (Історіографічні спостереження) // ЗНТШ. – Т. ССЛІ. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів : НТШ, 2006. – С. 228 – 268.

33. Провінційний синод у Замості 1720 року Божого. Постанови / Ред. о. І. Пелехатий. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 304 с.

34. Ровінський В., Миханчук О. Православ'є на Подоліі. Історичні нариси. – Кам'янець-Подільський: Дзвін, 1995. – 176 с.

35. Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – 333 с.

36. Савченко С. Руська (українська) церковна історія у висвітленні католицької полемічної літератури кінця XVI – XVII століть // ЗНТШ. – Т. ССЛІ. – Львів : НТШ, 2006. – С. 86 – 111.

37. Сецинський Е. Вплив візантійсько-атонської архітектури на будівництво мурованих церков на Поділлі // ЗНТШ. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1925. – Т. 138 – 140. – С. 45 – 65.

38. Сецинський Е. Древнїйшія православныя церкви в Подолїи // ПЕВ. н. о. – Каменец-Подольскій : Тип. Свято-Троїцкого братства, 1890. – № 16. № 17. – С. 319 – 324; № 37. – С. 835 – 847; № 891 – 903; № 40. – С. 915 – 926; № 42. – С. 951 – 965.

39. Сецинский Е. Исторические сведения и приходах и церквах Подольской епархии. Каменецкий уезд // Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. – Т. 7. – Каменец-Подольский : Типография Подольскаго Губернскаго Правленія, 1895. – 611 с.

40. Сецинский Е. Переход г. Каменца-Подольскаго под Россійскую Державу 21 апрѣля 1793 года // ПЕВ. н. о. – Каменец-Подольскій : Тип. Свято-Троїцкого братства, 1893. – № 16. – С. 257 – 267.

41. Сецинский Е. Приходы и церкви Подольской Епархии. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2009. – 996 с.

42. Сецинский Е. Устав православногo братства, учрежденнаго, 1736 г. при Николаевской церкви мѣстечка (нынѣ села) Бахтына Ушицкаго уѣзда // ПЕВ. н. о. – Каменец-Подольскій: Тип. Свято-Троїцкого братства, 1865. – № 14. – С. 627 – 639.

43. Сецинский Е., Беднаровский С. Указатель “Подольских епархиальных ведомостей”. 1862 – 1902. – Каменец-Подольский: тип. Свято-Троїцкого братства, 1907. – 1087 с.

44. Синицкій Д. Каменецкій Свято-Троїцкій первоклассный монастыр // ПЕВ. н. о. – Каменец-Подольскій : Тип. Свято-Троїцкого братства, 1868. – № 18. – С. 576 – 586; № 19. – С. 615 – 624; № 20. – С. 637 – 660; № 21. – С. 687 – 691; №22. – С. 743 – 751.

45. Сковчиляс І. Намісницький поділ Львівсько-Галицько-Кам’янецької православної епархії на Поділлі в другій половині XVI – XVII ст. // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 13. – С. 258 – 276.

46. Сковчиляс І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII – XVIII ст. (За матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської епархії 1700 – 1725 років) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 1999. – С. 425 – 438.

47. Сковчиляс І. Архіви унійної церкви на Поділлі XVIII століття: спроба реконструкції // Український археографічний щорічник. – Вип. 8 – 9. – Т. 11 – 12. – Київ – Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 2004. – С. 105 – 111.

48. Сковчиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII – XVIII століть Львівсько-Галицько-Кам’янецької

епархії. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – 511 с.

49. Скорчилиас І. Собори Львівської епархії XVI – XVIII століть. – Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2006. – 464 с.

50. Скорчилиас Н. Недатований реєстр духовенства, церков і монастирів Львівської епархії за владцтва Йосифа Шумлянського // ЗНТШ. – Т. ССXL : Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів : НТШ, 2000. – С. 530 – 589.

51. Созанський І. З минувшини м. Бродів (Причинки до історії міста в XVII ст.) // ЗНТШ. – Т. ХСVII. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. – С. 5 – 25; Т. ХСVII. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. – С. 10 – 30; Т. СII. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1911. – С. 88 – 115.

52. Сутгер Е.-К. Значення Замоїського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії. // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – Число 1. – С. 99 – 114.

53. Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств у контексті Берестейської унії. Історіографічний аспект // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Львів : Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 – 2007. – С. 250 – 267.

54. Томашівський С. Образок з львівського життя XVII ст. // ЗНТШ. – Т. XIX. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1897. – С. 11 – 19.

55. Трембіцький А. До історії бібліографії праць Єфимія Січинського // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – Вип. 11. – Львів, 2003. – С. 109 – 118.

56. Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. // Богословія. Тримісячник. – Львів: Богословське Наукове Товариство, 1937. – Т. XV. – Кн. 2 – 3. – С. 91 – 101; Кн. 4. – С. 243 – 252; 1938. – Т. XVI. – Кн. 1. – С. 31 – 39; Кн. 2 – 3. – С. 137 – 157; Кн. 4. – С. 215 – 232.

57. Франко І. До історії церковних братств на Галицькій Русі // ЗНТШ. – Т. XXI. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1898. – С. 1 – 5.

58. Хіхляч Б. Уніатські місії на Поділлі у XVIII ст. // Збірник матеріалів всеукраїнської конференції “Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя

Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору”. – Вінниця : Планер, 2008. – С. 62 – 67.

59. Шкурко С. Там, де виник Кам’янець // Подолянин. – Кам’янець-Подільський : Б. в., 2007. – № 7. – С. 7.

60. Яворовскій Н. Историческія свѣдѣнія о Каменцѣ-Подольскомъ и его православныхъ церквахъ, въ связи съ гражданскою и церковною жизнію Подоліи // ПЕВ. н. о. – Каменецъ-Подольскій : Тип. Свято-Троїцкого братства, 1889. – № 19. – С. 407 – 421; 1889. – № 21. – С. 463 – 471; 1889. – № 24. – С. 555 – 563; 1889. – № 27. – С. 628 – 637; 1889. – № 30. – С. 701 – 711; 1889. – № 51. – С. 1299 – 1313; 1890. – № 9-10. – С. 211 – 214; 1891. – № 32. – С. 759 – 764.

61. Antoni J. [Rolle A.] Zameczki podolskie na kresach multańskich. – Warszawa : Gebeithner i Wolff, 1880. – Т. 1. – 308 s; Т. 2. – 304 s; Т. 3. – 290 s.

62. Budzyński Zd. Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII wieku. – Т. III. Studia z dziejów społecznych. – Przemyśl – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008. – 592 s.

63. Kołbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej okolo 1772 roku. Struktury administracyjne. – Lublin : “Wschód” Agencja Usługowa, 1998. – 451 s.

64. Kołbuk W. Ustawy i statuty unickich bractw cerkiewnych // Unia brzeska: geneza, dzieje i konserwencje w kulturze narodów słowiańskich. – Kraków: Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. – S. 329 – 336.

65. Król-Mazur R. Miasto Trzech Nacji. Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku. – Kraków : Avalon, 2008. – 690 s.

66. Krypiakiewicz Unia Święta. W 300. letnią unii Brzeskiej. – Lwów : Drukarnia nar. St. Maniecki i Ska. Hotel Żorża, 1897. – 162 s.

67. Markiewicz M. Historia Polski. 1492 – 1795. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2002. – 1003 s.

68. Przedziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów. – Т. 1. – Wilno : Nakład i druk Teofila Glücksberga, 1841. – 212 s.

69. Rolle A. [Antoni J.] Do dziejow Kamieńca Podolskiego (z popierów pozostolych po smierciu pana dr Dr Antoni J. (Rolle) // Przegodnik naukowy i literacki. Dodatek do “Gazety Lwowskiej”. – Lwów : Wydawnictwo “Gazety Lwowskiej”, 1907. – № 2. – S.120 – 142.

70. Rolle M. Kamieniec Podolski // Biblioteka szkolna. – Warszawa : Instytut wydawniczy “Biblioteka Polska”, 1925. – № 21. – 40 s.

71. Urbański A. Z carnego szlaku i tamtych rubieży. Zabytki polskie przepadłe na Podolu, Wołyniu, Ukrainie. – Warszawa : Dom książki polskiej, spółka akcyjna, 1928. – 135 s.

Лазорак Богдан. Обзор малоизвестных фактов из истории Каменецкого Петропавловского братства в XVIII в. Известные историографической традиции исследования истории церковных братств Каменца-Подольского периода XVIII века, осуществленные подольскими историками-краеведами в XIX веке, неоднократно привлекали внимание исследователей, однако никогда не были объектом детального изучения. Данная статья основана на тщательном сопоставлении и анализе ранее неизвесных архивных данных малоизвестными материалами украинских и польских исследователей истории Каменецкого Петропавловского братства. В статье идет речь о внутренней организации Каменецкого Петропавловского братства в период его оформления как униатской церковной институции в пределах приходской среды мирян.

Ключевые слова: церковное братство св. Апостолов Петра и Павла, город Каменец-Подольский, Львовско-Галицко-Каменецкая епархия, устав братства, “Подольские епархиальные ведомости”, визитация.

Lazorak Bohdan. Review of the little-known facts from the history of the Kamyanets St. Peter and Paul fraternity in the 18th century. Known for the historiographical tradition of the historical research of the church fraternities in Kamyanets-Podilskyi in the period of the 18th century, which were carried out by historians-ethnographers in the 19th century, repeatedly attracted scholars' attention but they have never been a subject of a thorough research. The article is based on a detailed comparison and analyses of the little-known investigations of the Ukrainian and Polish history researchers of the church fraternity of St. Peter and Paul in Kamyanets and is enriched with newer, previously unknown, archival data. The article discusses the internal organization of the church fraternity of St. Peter and Paul in Kamyanets during its registration, as the Uniate church institutions within the parish surroundings of the laymen.

Key words: St. Peter and Paul church fraternity, Kamyanets-Podilskyi City, L'viv-Halych-Kamyanets diocese, fraternity statute, “Podolskie Eparchalnye Vedomosty”, visitation.

